

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CERTAIN ASPECTS OF STRENGTHENING CRIMINAL RESPONSIBILITY UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

Габлей Н.Г., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права
*Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»*

В даній статті досліджуються питання посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану. Висвітлена позиція про те, що воєнний стан на території України став випробуванням і для законодавства і для практики застосування законодавства, адже назріли нагальні проблеми, вирішення яких потрібне шляхом внесення змін у чинне законодавство. Призначаючи покарання, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Наявність воєнного стану не повинно позбавляти можливості підтримувати правопорядок та публічну безпеку від різного роду посягань, в тому числі і кримінальних правопорушень. Саме посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану є запорукою додержання законодавства через попередження вчинення кримінальних правопорушень. В статті запропоновано, що доцільно в п. 11 ст. 67 КК України передбачити дану обставину для кримінальних правопорушень (включивши при цьому її застосування і для злочинів і для кримінальних проступків). Це також є необхідним, виходячи із того, що для злочинів дана обставина і так передбачена для більшості складів як обставина, що впливає на кваліфікацію, тому додатково ще раз не враховується, а для кримінальних проступків фактично не застосовується взагалі.

У даній статті ми обговорили деякі аспекти практики застосування щодо того, чи справді така обтяжуюча обставина як воєнний стан призводить до того, що покарання призначається суворіше, і наголосили на тому, що часто суди у обвинувальних вироках звільняють таких засуджених від відбування покарання з випробуванням, оскільки санкції статей знаходяться на межі визначення ступеня тяжкості злочину і містять покарання у виді позбавлення волі від 5 років, що дозволяє застосовувати ст. 75 КК України. Зокрема, це стосується ч. 4 ст. 185 КК України. Запропоновано санкцію ч. 4 ст. 185 КК України посилити та передбачити: «карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років», тим самим виключивши можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням, що в першу чергу матиме превентивний вплив на осіб, схильних до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Ключові слова: обставини, що обтяжують покарання, воєнний стан, санкція статті, покарання, кваліфікація.

This article examines the issue of strengthening criminal responsibility under martial law. The position that the state of war on the territory of Ukraine has become a test for both legislation and the practice of applying the legislation has been highlighted, because urgent problems have arisen, the solution of which is required by making changes to the current legislation. When imposing a punishment, the court takes into account the degree of gravity of the committed criminal offense, the identity of the guilty person and circumstances mitigating or aggravating the punishment. The presence of martial law should not prevent the possibility of maintaining law and order and public safety from various types of encroachments, including criminal offenses. It is the strengthening of criminal liability under martial law that is a guarantee of compliance with the law through the prevention of criminal offenses. The article suggests that it is expedient to provide for this circumstance for criminal offenses in clause 11 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine (including its application for both crimes and criminal misdemeanors). This is also necessary, based on the fact that for crimes this circumstance is already provided for in most compounds as a circumstance that affects qualification, therefore it is not taken into account once again, and for criminal misdemeanors it is actually not applied at all. In this article, we have discussed some aspects of the application of whether an aggravating circumstance such as martial law really leads to a more severe sentence, and we have highlighted that often in conviction courts exempt such convicts from probation because the sanctions of the articles are on the border of determining the severity of the crime and include punishment in the form of imprisonment from 5 years, which allows the application of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine in particular, this concerns Part 4 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to strengthen the sanction of Part 4 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine and provide: «is punishable by deprivation of liberty for a term of six to ten years», thereby excluding the possibility of exemption from serving a sentence with probation, which will primarily have a preventive effect on persons prone to committing serious and especially serious crimes.

Key words: aggravating circumstances, martial law, article sanction, punishment, qualification.

Постановка проблеми та її актуальність. Україна позиціонує себе як демократична правова держава, де основним принципом її взаємовідносин з громадянами є верховенство права, в тому числі і як умова оптимального застосування кримінального законодавства. В умовах запровадження воєнного стану в Україні зазнають змін не тільки практичні аспекти функціонування держави, а й корегується законодавство шляхом внесенням відповідних змін. Актуальних змін зазнало впродовж періоду з моменту введення воєнного стану і до сьогодні також і кримінальне законодавство, зокрема КК України як кодифікований акт, і ці зміни були в основному направлені на посилення кримінальної відповідальності як умови збереження функціонування держави в цілому, адже кримінальне покарання має здатність утримувати громадян від вчинення кримінальних правопорушень.

Проблемам посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану в Україні присвятили свій науковий доробок такі вчені як: А.А. Вознюк, В.А. Клименко,

О.О. Кравчук, Д.Г. Михайленко, Р.О. Мовчан, В.О. Навроцький, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк та інші.

Метою статті є з'ясування необхідності посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Конституції України наша держава є правовою, незалежною, суверенною та соціальною державою. Наявність гілок державної влади направлено на забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Конституція України визначає, що окремі конституційні права, свободи і обов'язки можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан у зв'язку з агресією російської федерації, який уже кілька раз продовжено Президентом України у зв'язку з воєнними діями, пов'язаними із захистом нашої території [2]. Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі

збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [3]. Такий стан на території України став випробуванням і для законодавства і для практики застосування законодавства, адже нарізали нагальні проблеми, вирішення яких потрібне шляхом внесення змін у чинне законодавство.

Призначаючи покарання, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Міжнародно-правові акти визначають, що кожна держава за вчинення кримінального злочину передбачає застосування таких санкцій, які відповідають ступеню небезпеки такого злочину [4].

Варто зазначити, що КК України однією із обтяжуючих обставин визначає вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій (п. 11 ст. 67) [5]. Проте сумнівною видається позиція законодавця залишити дану обтяжуючу обставину виключно для злочинів (призначення покарання у виді позбавлення волі) і фактично позбавивши цим обтяжувати покарання за вчинення кримінальних проступків в умовах воєнного стану. Проте наявність воєнного стану не повинно позбавляти можливості підтримувати правопорядок та публічну безпеку від різного роду посягань, в тому числі і кримінальних правопорушень. Саме посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану є запорукою додержання законодавства через попередження вчинення кримінальних правопорушень. Тому вважаємо, що доцільно в п. 11 ст. 67 КК України передбачити дану обставину для кримінальних правопорушень (включивши при цьому її застосування і для злочинів і для кримінальних проступків). Це також є необхідним, виходячи із того, що для злочинів дана обставина і так передбачена для більшості складів як обставина, що впливає на кваліфікацію, тому додатково ще раз не враховується, а для кримінальних проступків фактично не застосовується взагалі. Тому ми не погоджуємося на зміну в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК терміна «злочин» на «кримінальний проступок» як це зазначає вчений А.А. Вознюк [6, с. 315], а вважаємо, що цей термін має бути замінений терміном «кримінальне правопорушення».

Зміни також торкнулись і ст. 55 КК України щодо покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зокрема, як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111¹ КК України, воно призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років [5; 7]. КК України було доповнено низкою нових складів кримінальних правопорушень: ст. 435¹ (образу честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю); ст. 436² (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) [8]; ст. 201² (незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги) [9]; ст. 114² (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного

стану) [10]; ст. 111² (пособництво державі-агресору) [11].

Ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України доповнено кваліфікованим складом у виді вчинення злочинів в умовах воєнного та надзвичайного стану, а в ст.ст. 403, 432 підвищено мінімальну межу покарання у виді позбавлення волі з 5 років (було з трьох) [12; 13]; розширено коло злочинів, за які не застосовується давність. Погодимось з думкою Р.О. Мовчан, який зазначає, що перелік діянь, відповідальність за які має посилюватися у разі їхнього вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану, має бути доповнений за рахунок посягань, передбачених статтями 190, 262 та 289 КК [14, с. 285]. Проте, якщо аналізувати практику застосування щодо того, чи справді така обтяжуюча обставина як воєнний стан призводить до того, що покарання призначається суворіше, то варто наголосити на тому, що часто суди у обвинувальних вироках звільняють таких засуджених від відбування покарання з випробуванням, оскільки санкції статей знаходяться на межі визначення ступеня тяжкості злочину і містять покарання у виді позбавлення волі від 5 років, що дозволяє застосовувати ст. 75 КК України. Зокрема, це стосується ч. 4 ст. 185 КК України. Пропонуємо санкцію цієї статті посилити та передбачити: «карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років», тим самим виключивши можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням, що в першу чергу матиме превентивний вплив на осіб, схильних до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Посилення кримінальної відповідальності за крадіжку при наявності такого кваліфікованого складу як в умовах воєнного стану також потрібне, щоб зберегти власність тих українців, котрі залишають свої домівки через ракетні загрози, через масові обстріли, щоб зберегти своє життя та здоров'я. Зауважимо, що наявність обставин, що обтяжують покарання надає суду можливість: 1) призначити основне чи додаткове покарання ближче до максимуму санкції або в максимальних її межах; 2) обрати найбільш суворий вид основного покарання за альтернативною санкцією; 3) призначити відразу кілька додаткових покарань, передбачених у санкції; 4) приєднати до основного покарання на підставі норм Загальної частини КК (статті 54 і 55 КК) таке додаткове, яке в санкції не передбачене; 5) відмовитися від застосування ст. 69 КК [15, с. 561]. Відповідно до ч. 2 ст. 67 КК суду надається право (залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення і з обов'язковим мотивуванням цього рішення у вироку) не визнати будь-яку із зазначених у пунктах 1, 3–5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК обставин такою, що обтяжує покарання [16, с. 264]. Отже, із положення ч. 2 ст. 67 КК випливає, що передбачені в ч. 1 ст. 67 КК обставини закон поділяє на дві групи: а) до першої належать ті з них, які за будь-яких умов суд зобов'язаний урахувати як такі, що обтяжують покарання (пункти 2, 6, 7, 9, 10, 12 ч. 1 ст. 67 КК); б) другу групу утворюють обставини, які оцінюються як такі, що обтяжують покарання, за розсудом суду, який має право визнати чи не визнати їх обтяжуючими (пункти 1, 3–5, 8, 11, 13 ч. 1 ст. 67 КК). Так, суд може не визнати вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій (п. ч. 11 ст. 67 КК) обставиною, що обтяжує покарання. Тому вважаємо за необхідне внести зміни в ч. 2 ст. 67 КК України, зазначивши обов'язковою дану обставину для врахування судом і відповідно викласти її в наступній редакції: «2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 11, 12 такою, що обтяжує покарання, навіть мотиви свого рішення у вироку».

Висновки. Отже, призначаючи покарання засудженому, який вчинив кримінальне правопорушення в умовах воєнного стану, суд враховує ступінь тяжкості вчиненого крими-

нального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання. Посилення кримінальної відповідальності в умовах воєнного стану є важелем, що впливає на додержання законодавства шляхом превенції вчинення кримінальних правопорушень. Вважаємо за доцільне внести зміни до КК України, а саме:

– доцільно п. 11 ст. 67 КК України викласти в наступній редакції: «(1) вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій»;

– ч. 2 ст. 67 КК України викласти: «2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6¹, 7, 9, 10, 11, 12 такою, що обтяжує покарання, навітьши мотиви свого рішення у вирoku»;

– в санкції ч. 4 ст. 185 КК України передбачити: «карається позбавленням волі на строк від шести до десяти років».

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.02.2023).
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 15.02.2023).
3. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12 травня 2015 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.02.2023).
4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 08.02.2023).
5. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n522> (дата звернення: 15.02.2023).
6. Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 308–317. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/69.pdf
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: закон України від 03 березня 2022 року № 2108-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6> (дата звернення: 15.02.2023).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: закон України від 03 березня 2022 року № 2110-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6> (дата звернення: 15.02.2023).
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: закон України від 24 березня 2022 року № 2155-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#n2> (дата звернення: 15.02.2023).
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: закон України від 24 березня 2022 року № 2160-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#n6> (дата звернення: 15.02.2023).
11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: закон України від 14 квітня 2022 року № 2198-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n6> (дата звернення: 15.02.2023).
12. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: закон України від 03 березня 2022 року № 2117-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n2> (дата звернення: 15.02.2023).
13. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: закон України від 13 грудня 2022 року № 2839-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#n6> (дата звернення: 15.02.2023).
14. Мовчан Р.О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання. 2022. № 1. С. 281–285. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.52>
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року / За реакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка. К.: Каннон, 2001. с. 1126.
16. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Ю.В. Александров, В.А. Клименко. К.: МАУП, 2004. 328 с.